

הדימוי החזותי של ההדרים

← יוסי יניב, המכון למדעי הצמח, המחלקה לעצי פרי מכון וולקני

ליות ברדיו וסרטי פרסומת במדיה החזותית. במאמר זה נתמקד בעיקר בציור הבוטני שבו קיים ביטוי בולט בנושא ההדרים.

הציור הבוטני

הביטוי החזותי המודרני והראשון שבו נודע פרי ההדר הוא הציור הבריטני. הציור הבוטני הינו סוג אומנות מדעית המתארת בדיוק, בצורה ובצבע את עולם הצומח (אם כי קיימים גם ציורים המתארים בע"ח) על מגוון מיניו תוך תיאור כוללני המלווה בכניסה לפרטים כמו: זרעים, שורשים, אברי רבייה ועוד. בציור הבוטני נעשה שימוש בטכניקות ציור של צבעי מים, רישום בפחם, עפרונות צבעוניים תחרויים ועוד. הציור מתימקד בתיאור בוטני מדויק של נושא הציור וזאת בשילוב נכון של צבעים על מנת ליצור תמונה מדויקת אסתטית שמושכת את העין. יצירת ציור בוטני דורשת הבנה בסיסית באנטומיה ובוטניקה של נושא הציור, והוא נעשה לעיתים תוך התייעצות עם אנשי מקצוע- בוטנאים המכירים את נושא הציור מקרוב. מדע הצמיחים- בוטניקה נשען יותר מאלפיים שנה על הציור.

הראשון שפרסם ספר עם ציורים בוטניים בנושא הדרים היה ג'ובאני באטיסטה פרארי *Giovanni Battista Ferrari* שנוולד באיטליה למשפחה אמידה בעיר סיינה בשנת 1583. בשנת 1602 הצטרף למסדר ישועי ברומא ושם החל לעסוק בשני עיסוקים: הוא היה פרופ' לבלשנות שלימד את השפה היוונית ואת השפה העברית. כמו כן הוא ערך את המילון סורי- לטיני ופרסם סדרת נאומים ומסות על רטוריקה

מאז שהאדם החל להשתמש בפרי ההדר לצרכיו, בתחילה בסין ובדרום מזרח אסיה ובהמשך באירופה ואמריקה, נכתבה ספרות ענפה על גידול הדרים שבחלקה לוותה בתמונות, באיורים ובציולומים. פרי ההדר משך את תשומת לב האומנים שהביעו את התפעלותם מהפרי באומנותם, כבר בתקופות עתיקות ידוע פרי ההדר כאובייקט לתמונות כמו הטבעת ציור של אתרוג על מטבעות בתקופת מרד בר- כוכבא, כן נתגלו ציורי פרי הדר ברומא העתיקה יוון וכך הלאה. במאה ה-17 פרסם הספר "הספרידיס" של פרארי ברומא שהיה הפרסום הכתוב הראשון שבו תוארו זני הדרים כציורים בוטניים שהיו מדויקים בצורתם ובעלי רמה אומנותית גבוהה. ספר זה נתן השראה לבאים כדוגמת וולקמר בשנת 1708 ריסו ופואטייה בשנת 1822 ורבים אחרים.

עם התרחבות השימוש בפרי הדר ופתיחת נתיבי מסחר בכל העולם נעשה צורך בשימוש בפרסומות מסחריות על מנת להרחיב את מסחר הצרכנים לשם כך מיטב האומנים שיתפו פעולה עם חברות מסחריות בהפקת פרסומות שהיו בעלי צורה נאה שמושכת את העין ויוצרת דימוי מוצלח לפרי המשוק, ועל כך יעיד המותג 'Jaffa' שבמשך שנים רבות אפיין את התוצרת הישראלית המשוחררת בחת ברחבי תבל והיה גם לסמל המייצג את ישראל בעולם. גם בארצות אחרות סימנים מסחריים לפרי הדר הפכו להיות מזוהים עם ארצות המוצא. הדימוי החזותי של ההדרים הוא אחד הנפוצים בעולם ובכל ארץ ניתן למצוא אביזרים שונים ומגוונים שתיארו את פרי ההדר כמו שילוט חוצות, כרטיסי ברכה פרסומות קו

לטינית. פרארי הקדיש את עצמו למחקר וטיפוח צמחי נוי, ובמסגרת זו פרסם שני ספרים חשובים: ב-1636 פרסם הספר הראשון *De Florum Cultura* שעסק בתכנון ותחזוקה של ציוד גינה בגן, וכן בתיאורים של פרחים שונים. הספר לווה בתמונות שנעשו בטכניקה של תחרית נחושת ע"י אנה מריה ורינה. הספר השני הספרידיס (שם מקור *Hesperides* פרסם ב-1646. בשני הספרים ניסה פרארי לראשונה להשתמש במינוח טכסונומי ע"מ לדייק בזיהוי הצמחים בספרים ובכך גם למיין את המינים החדשים. בספר זה מופיע לראשונה ציור של תפוז טבורי ומכאן ניתן להניח שבתקופה זו חדר התפוז מדרום מזרח אסיה לאירופה. הוא היה הראשון שפרסם ציור בוטני על בסיס חקירה מיקרוסקופית של זרעים ותרמילים של ורד סיני.

'הספרידיס'

להלן תיאור של אומנים נוספים שהמשיכו אחרי פרארי. יוהן כריסטוף וולקמר *Johann Christoph Volkamer* 1644-1720), היה סוחר משי ובוטנאי חובב שנוולד בנירנברג שבגרמניה אך חלק גדול משנותיו בילה בצפון איטליה, שם נחשף לספריו של פרארי. בשנת 1708 פרסם את ספרו *Nurnbergische Hesperides* הספר מתאר גידול הדרים כמו תפוזים, לימונים ואתרוגים. את המלל בספר מלווים איורים מרהיבים של

נים -1927 1923 עבד חרובי בשירות חוקר הצמחים אפרים הראובני וצייר ציורים בוטניים לאנציקלופדיה "אוצר צמחי ארץ ישראל". בהנחיית החוקר ורעייתו חנה הראובני, תיעד חרובי בדקדקנות ובשלמות מעוררת השתאות את דיוקני פרחי הבר, השיחים והעצים של ארץ ישראל. התוכנית להוצאת האנציקלופדיה המהודרת נגנזה אולם נותרו סדרת ציורי אקוורל אצל משפחת ראובני. ציורים אלו התפרסמו במסגרת תערוכה שהוצגה בשנת 2006 במוזיאון ישראל תחת הכותרת "שירת העשבים".

לפריצה אל התודעה הציבורית זכה שמואל חרובי בחורף 2004 במסגרת התערוכה "הכלנית וכתם הכרכום" שהוצגו במוזיאון ישראל.

אהרון הלוי 1957-1887 צייר ארץ ישראל איש העלייה השנייה שנולד בצ'רנוביל-בוקובינה באוקראינה למשפחה דתית. בשנת 1905 עלה לבדו לארץ ישראל למד מס' חודשיים אומנות בבצלאל בירושלים.

בהמשך היה שומר בסג'רה, במ' נחמיה וביבנאל במסגרת אגודת השומר. בזמן מלחמת העולם הראשונה בשנת 1916 גויס אהרון הלוי לצבא הטורקי בתפקיד של שרטט תוכניות בניינים בסג'רה המזרח בש' ביל השלטונות במפקדת הצבא בדמשק.

בהמשך הגיע באותו עת גם ברוך צ'זיק שתלן של תחנת הניסיונות בכנרת שהוזמן להיות הנגן הראשי של דמשק. כאן הגה צ'זיק את הרעיון להוציא לאור אלבום ציורים של צמחיית ארץ ישראל ולהקדישו לדב בורוכוב ממיסדי מפלגת 'פועלי ציון'. אהרון הלוי קיבל על עצמו את המשימה להכין את ציור הצמחייה והפירות. הספר לא יצא לאור אולם הלוי צייר מס' ציורים בוטניים בנושא הדורים שרובם מוצג היום בבית גורדון שבקיבוץ דגניה א'.

'הדימוי החזותי של ההדרים' היה נושא לתערוכה קטנה שאורגנה על ידי במכון וולקני, בליווי הרצאות של עמית-רכז ענף הדורים במועצת הצמחים, וכרמית רפפורט מנהלת אתר הפרדסנות ברחובות. בנוסף לכך פורסם ספר בהוצאה פנימית שאותו אני ערכתי והוא עוצב גרפית בצורה נפלאה ע"י קרן דרשן מססור דיו 'מישמיש'.

של תחריט נחושת.

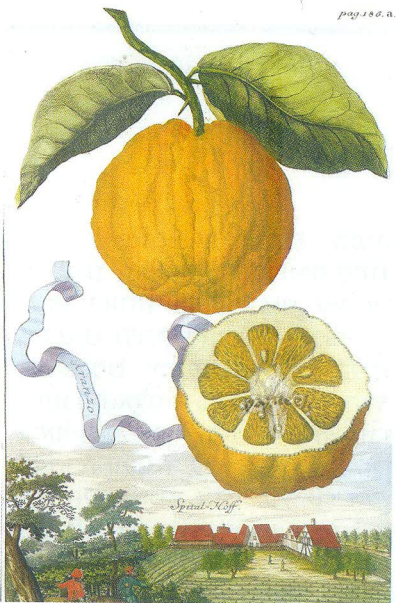
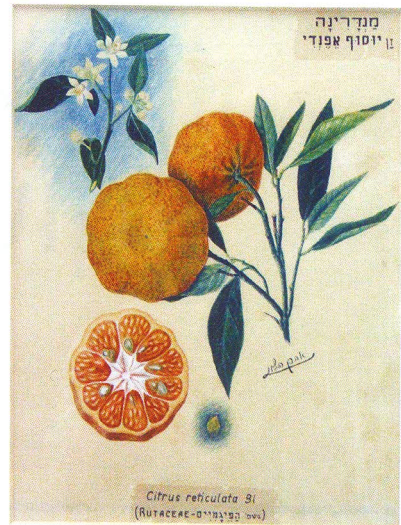
שני אלה פרסמו בשנת 1820 את הספר 'ההיסטוריה הטבעית של עצי התפוזים' Histoire naturelle des Orangers שהו אחד הספרים הבוטניים היפים ביותר שפורסמו עד היום.

את המלל בספר מלווים 109 תמונות מרהיבות של פואטייה שנעשו בטכניקה של תחריט נחושת וצביעה בצבעים צבעוניים. בספר תיאורים של זני תפוזים, לימונים, פומלות, ברגמוט וכן אשכוליות שזהו התיאור הראשון שנעשה להם מאז שחדרו מאיי ברבדוס לאירופה.

פרנץ אויגן קוהלר Franz Eugen Kuhlner 1883-1914 גרמני יליד לייפציג רופא ובוטנאי חובב שיחד עם בוטנאי בשם גוסטב פאבסט הוציאו בשנת 1887 ספר בשם Medizinal Pflanzen, הספר מורכב מארבע כרכים שעוסקים בתיאור צמחי מרפא באירופה. בכרכים אלו קרוב ל-200 איורים בוטניים מפורטים ביותר שצוירו בעיקר ע"י האמן וולטר מילר שמיידט. הספר כולל גם את המידע הבוטני ודרכי השימוש בצמחים אלו. נחשב בזמנו לאוסף ספרים הכי הטוב והשימושי ביותר בכל מה שקשור בצמחי מרפא. בספר תמונות מרהיבות בעלות איכות מדהימה שבוצעו בטכניקה של הדפס אבן.

אין ספק שהציור הבוטני בעולם השפיע גם על האומנים בראשית המאה ה-20 כאן בארץ ישראל. וזאת עקב הזיקה בין עולם הצומח לבית גידולו שנתפס כטריטוריה לאומית. מראשית התנועה הציונית נחשב מחקר הטבע והצומח של ארץ ישראל לא רק תחום מדעי אלא נדבך ביצירת התרבות העברית הדוגלת בחזרת העם אל הטבע ובחידוש הקשר שלו לאדמתו. חלוצי המחקר הבוטני בארץ שקדו על איסוף 'עשי' ביות' של צמחים מיובשים, על חשיפת מינים לא נודעים ועל פרסום מגדירים ואנציקלופדיות, ואף פעלו להבאת ממצאיהם אל הציבור הרחב ולעשייתם לתחביב עממי ובעיקר לכלי חינוכי. בראשית המאה פעלו מס' ציירים ישראליים שהתמחו גם בציור בוטני.

הראשון היה שמואל חרובי צייר ארץ ישראלי בן העלייה השנייה וברג' של ביה"ס לאומנות בצלאל. בש-

זני הדורים שרובם גדלו באיטליה, ברוב האזורים נוסף לתיאור פרי ההדר נוסף תיאור חזותי של נוף כפרי אופייני בצפון איטליה וגרמניה. ג'וזפה אנטוניו ריסו Antoune Riso 1777-1845 זאולוג שנולד בניס שבדרום צרפת, ועיקר עיסוקו היה במחקר על בעלי חיים ימיים כמו חלזונות אצות וקיים מין דולפין שנקרא ע"ש. כפרופ' למדעי הטבע הוא גילה עניין רב בבוטניקה. פייר אנטואן פואטייה Pierre Antoine Poiteau 1766-1854 בוטנאי צרפתי שעבד בצעירותו בגינון בשנת 1790 מונה למנהל המוזיאון הלאומי של הטבע בפריס שם למד את משנתו של קרל לינאוס (בוטנאי שוודי שהיה אבי הטקסונומיה המודרנית) ורכש מיומנות בביצוע ציורים בטכניקת